

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Phdr. Štěpánka Konečná Kopřiva

Autoreferát dizertační práce

**Přítomné a mlčící? Analýza feministických aktivit československých poslankyň mezi lety
1948–1989**

**Present and silent? Analysis of feminist activities of Czechoslovak female parliament
member's between 1948-1989**

vedoucí práce - prof. PhDr. Jiří Štaif, CSc.

Disertační práce spadá svým zaměřením do oblasti sociálních dějin. Témata, se kterými pracuje, jsou součástí výzkumů z oblasti genderhistory, antropologie a politologie. Práce částečně chronologicky navazuje na výzkum realizovaný autorkou v rámci její diplomové práce. Disertační práce tedy představuje analýzu a vyhodnocení role, práce a postavení žen ve vrcholné politice v Československu v letech 1948–1989. Práce se věnuje motivacím, okolnostem a životním příběhům žen působících v Národním a Federálním shromáždění ve sledovaném období. Cílem je stanovit možnosti prosazování ženských témat ve specifickém prostředí socialistického parlamentu a charakterizovat úlohu poslankyně československého parlamentu v komplexu státní politiky komunistické strany vůči ženám.

Jednou z klíčových výchozích tezí práce je rozpor mezi skutečným vysokým zastoupením žen v československé politice a jejich velmi omezenou schopností či mizivými možnostmi prosazovat ženské zájmy. Tato nesrovnalost vychází ze specifické povahy komunistického parlamentu a dobové poslancecké funkce, které budou v práci také blíže charakterizovány. Poslankyně neměly primárně efektivně reprezentovat to, co ony samy, a především tehdejší ženské organizace označovaly jako „ženské zájmy“.

Autorka rovněž dokládá, že role komunistické poslankyně byla nebo přinejmenším měla být důležitým nástrojem komunistické strany při výchově „nových socialistických žen“ a prostředkem se značným genderově performativním potenciálem. V kontextu komunistického Československa byla funkce poslankyně Národního shromáždění vyhrazena ženám, které splňovaly ideologicky jasně definovaný profil. Národní shromáždění bylo vnímáno jako klíčový reprezentativní orgán, jehož členové měli spoluutvářet a reprezentovat genderové předobrazy správného socialistického muže a ženy. Vizuální prezentace, rodinný život, třídní původ, osobnostní a charakterové vlastnosti, profesní a politické zařazení a témata, kterým se poslankyně ve Sněmovně věnovaly, to všechno bylo součástí tohoto ideologicky definovaného genderového profilu ideální nové socialistické ženy a profilu československé poslankyně. Požadavky na tento profil se během let měnily, což mělo za následek i proměny v ženské části parlamentu. Práce se rovněž táže po rozsahu genderově performativního potenciálu poslankyně, jako osobnosti dosazované na daný post striktně účelově a z vůle autorit.

Práce také usiluje o konkrétní rekonstrukci vývojových trendů v agendě poslankyň. Právě analýza jednotlivých projevů přednesených na půdě NS a FS, parlamentních tisků a vyjádření poskytnutých mediím je stěžejní pro celou práci. Můžeme na základě ní rekonstruovat míru genderování jednotlivých témat a odhalit mnohé patriarchální rysy komunistického parlamentního prostředí. Na základě analýzy poslancecké agendy a dobového

tisku sleduje práce i případnou provázanost změny v postavení ženy ve společnosti s ohledem na její profesní růst, pracovní zařazení, rodinné poměry a každodenní problémy. Zmíněné prameny poskytují i ucelený vhled do parlamentního diskurzu. Mimo jiné ukazují, čemu se poslankyně věnovaly nebo naopak nevěnovaly, jak aktivní na půdě parlamentu byly, jaký jazyk používaly a jakým nepsaným normám podléhaly.

V centru pozornosti je rovněž strategie a program stranické a státní politiky v kontextu ženské emancipace, pro kterou je osobnost poslankyně stěžejním nástrojem komunistických autorit. S tím souvisí i otázka po způsobu prezentování úlohy československých žen a ženských společenských problémů ve veřejném prostoru socialistického Československa. V pozadí nezůstalo ani úsilí o zachycení dynamického vývoje společenského vnímání tzv. „ženské otázky“. Časové vymezení roky 1948–1989 bylo zvoleno jako dva reprezentativní mezníky československých dějin. Na jedné straně je to komunistický převrat v únoru roku 1948 a na straně druhé Sametová revoluce a komplexní celospolečenská transformace směrem k pluralitnímu politickému systému, demokracii a tržní ekonomice.

Pro účely práce byly analyzovány v první řadě prameny z Archivu Poslanecké sněmovny České republiky. Jedná se konkrétně o věcné rejstříky k obsahům jednání a jmenné rejstříky poslanců československého Národního a Federálního shromáždění, stenoprotokolové záznamy z jednání Národního a Federálního shromáždění a ze schůzí výborů a tisky legislativních návrhů. Rozsáhlý soubor pramenů skýtá materiál k rekonstrukci obrazu Národního a Federálního shromáždění jako instituce. Pro ilustraci – během každého volebního období se konalo 20 až 30 společných schůzí Národního a Federálního shromáždění. Odhadem to činí téměř 250 záznamů celodenních mnohahodinových jednání. Podobně rozsáhlý je archiv výborů. Obrovský vzorek zkoumaného materiálu napomáhá poznání nejen toho, o čem se ve Sněmovně jednalo, ale je možné si povšimnout také užívaného jazyka, rétoriky, nasazení a emocí. Z konkrétních výpovědí historických aktérů a akterek lze rekonstruovat jejich ideologické vzory a akcentovaná témata. Zvláště reprezentativně také vystupují do popředí jisté genderové determinace a rozdíly v práci a chování mužů a žen na parlamentní půdě. Patrná je rovněž dynamika vývoje poslanecké práce poslankyň v čase. Výzkum se bude zajímat o případnou reflexi tehdejších poměrů a stavu společnosti ze strany poslanců, ať už byla autenticky kladná, stranické ideologii poplatná či naopak kritická. Ze zápisů projevů je možné aspoň částečně usuzovat o vzájemných vztazích ve Sněmovně a její nepsané (nejen) genderové hierarchii. Stenografické záznamy v některých případech zpravují čtenáře také o konkrétních motivacích jednotlivých poslanců, které je vedly k politickým aktivitám. Ačkoli (nebo právě proto), že se jedná o prameny oficiálního charakteru, je třeba k nim přistupovat se znalostí

dobového kontextu. Značná část tohoto fondu je dostupná online na <https://www.psp.cz/eknih/>, ale není možné opominout ani tištěný papírový fond Archivu Poslanecké sněmovny v Praze, kde jsou uloženy záznamy ze schůzí předsednictva NS a FS či jednotlivých výborů, osobní karty všech poslanců a další dokumenty a fotografické materiály. Zcela nezbytným zdrojem informací je pak Národní Archiv v Praze, především fondy věnované ÚV KSČ 1945–1989, předsednictvu a politbyru ÚV KSČ, Národní frontě, Organizačnímu oddělení Marie Švermové a další. Velmi důležitou součástí pramenné základny práce jsou dobová periodika (především Rudé právo a časopis Vlasta), která jsou chápána jako prostředky „autoritativního diskurzu“. Komunistická ideologie se snažila na ženy výchovně působit i prostřednictvím ženských časopisů, jako byla Vlasta či Praktická žena, které obsahovaly v každém čísle nejnovější informace o státní politice vůči ženám, o povinnostech a roli československé ženy v socialistické společnosti. Časopis sám byl prostředkem politické agitace ženských organizací mezi ženami. Svým obsahem a tematickým zaměřením odráží Vlasta dobový diskurz o ženách. Zároveň byly ve Vlastě publikovány rozhovory s poslankyněmi a zprávy o politických aktivitách československých žen. Pro potřeby práce byl důležitý Archiv Českého rozhlasu a Archiv a programové fondy České televize. Rozhlas a televize zprostředkovávaly vizuální zvukový obraz poslankyň a sněmovních jednání. Pro kapitolu věnující se poslankyním politických procesech 50. let byly nezbytné fondy Archiv bezpečnostních složek a Archiv ÚV KSČ.

Autorka využila rovněž ve sledovaném období publikované sociologické a politologické studie, brožurky Svazu žen a tištěná statistická šetření uložená v Národní knihovně.¹ Vzhledem k tematickému zaměření práce byla naprosto nezbytná i analýza socialistické legislativy, zejména zákonů věnujících se rodinné problematice, potratům, práci zastupitelských sborů a sociálnímu zabezpečení. Zákonné úpravy, které vedení komunistické strany připravovalo, a které parlament formálně schvaloval, ilustrují dimenzi úsilí režimu o disciplinaci, komplexní organizaci života společnosti a legitimizaci těchto zákroků. Zajímavý je rovněž jejich odraz v rovině socialistické každodennosti a případná míra účinnosti těchto opatření, kterou je možné sledovat na dalších legislativních úpravách a novelizacích v čase.

¹ Např. BAUEROVÁ, Jaroslava aj. *Postavení ženy v rodině, práci a ve veřejném životě socialistické společnosti*. Praha, 1988.; MATES, Pavel a kol. *Žena a paragrafy: Právní postavení ženy v Československu*. Praha, 1988.; BAUEROVÁ, Jaroslava. *Žena a současnost*. Praha, 1987.; *Rok ženy UNESCO 1975: podkladové materiály*. Praha, 1975.; BAUEROVÁ, Jaroslava a kol. *Problémy zaměstnaných žen*. Pardubice, 1971.; *Brožura činnost a úkoly výborů žen*. Praha, 1954.

Specifický zdroj informací nabízí orálně historický projekt z roku 1997–Paměť žen. Ten metodou oral history sbírá životní zkušenosti žen východního bloku. Výpovědi žen se věnují primárně tomu, co ony samy považovaly ve svém životě za relevantní a dokreslují tak mentalitu doby. Respondentky tedy nereflktují striktně politické či, z našeho pohledu, závažné společenské problémy. Záznamy jsou nosné zejména pro rekonstrukci habitů socialistických žen, jejich pracovní a rodinnou každodennost a žitou realitu socialismu. Z oblasti memoárů a vzpomínek byly dosud publikovány např. vzpomínky Marie Švermové, kterých bylo v práci užito zejména pro komparaci s dalším archivním materiálem.²

Práce je členěna do celkem devíti kapitol. V první kapitole po úvodu autorka obšírně shrnula existující domácí i zahraniční odborné práce relevantní pro danou problematiku. Otázka participace žen na politickém dění je tématem zpracovávaným napříč humanitními vědami. Ženské angažmá na tomto poli moci zaměstnává historiky, politology, sociology i antropology, a nabízí širokou škálu dílčích badatelských témat. Téma československých žen v politice po roce 1948 však zůstalo dosud v české historiografii spíše opomíjené. Autorka usiluje mimo jiné o částečné vyplnění zmíněného badatelského prostoru. Předkládaný text by se měl stát svého druhu příspěvkem k bádání o ženách v československé politice. Kapitola zohledňuje nejen publikace věnující se ženám v politice, ale i řadu historických analýz zabývajících se komunistickým parlamentem jako institucí a také sociologické a historické analýzy postavení žen v socialistickém bloku. Součástí první kapitoly je charakteristika pramenné základny a archivních materiálů, z nichž autorka čerpala.

Kapitola s číslem tři shrnuje metodologická východiska a základní teoretické koncepty práce. Zaměřuje se především na teoretické koncepce analyzující participaci žen v politice a způsoby, jakými jsou ženské otázky a perspektivy začleněny do politického diskurzu.

Ve čtvrté kapitole se autorka pokouší v adekvátním rozsahu uchopit zvláštní a v čase proměnlivý vztah socialistické ideologie k ženám. Emancipace žen byla v socialistické ideologii chápána jako nevyhnutelný výsledek vývoje socialistické společnosti. Také ženská otázka byla prezentována jako součást boje mezi socialismem a kapitalismem a důležitý aspekt třídního boje. Klíčovým tvrzením bylo, že pouze v podmínkách socialismu je možné skutečně zrovnoprávnit a osvobodit ženu. Praxe však ukázala, že samotné odstranění třídní společnosti nevede k odstranění genderových nerovností. V kapitole jsou proto zohledněny jak koncepty marxistických klasiků a přístupy českých a rakouských socialistických politických stran k ženám, tak i revizionistické přístupy západních marxistických feministek.

² ŠVERMOVÁ, Marie. *Vzpomínky*. Praha, 2008.

Pátá kapitola se zaměřuje na vývoj a proměny československých ženských organizací v čase, zejména v kontextu politických a společenských změn v Československu. Stěžejní je při tom období mezi lety 1948 a 1990.

Šestá a sedmá kapitola a jejich 7 podkapitol mají za cíl charakterizovat ideálně typické poslankyně československého parlamentu v letech 1948 až 1989. Autorku zajímá nejen původ a osobnost těchto žen, ale i způsob, jakým byly tyto ženy prezentovány veřejnosti a kontext ve kterém se tak děje. Jednotlivé části pod názvy Jak se stát poslankyní? Proměny požadavků na socialistickou poslankyni, Přítomnost žen v politice a vrcholných funkcích, Volení a znovuzvolení, Práce žen v Poslanecké sněmovně, Existence a řešení ženské otázky, Vnímání a sebe prezentace političek, Strategie genderové performance, aneb poslankyně jako nástroj genderové disciplinace a kapitola Žádoucí vlastnosti příkladných žen, mají za cíl předložit strukturovaný a z mnoha úhlů nahlížený obraz ženy ve vrcholné československé politice.

Kapitola osmá je stěžejním výstupem z výzkumu poměrně rozsáhlého materiálu Archivu poslanecké sněmovny. Jedná se o analýzu stenoprotokolů, usnesení, vyhlášek a tisků z celkem 260 mnohdy vícedenních schůzí Národního a Federálního shromáždění. Tato část disertační práce je členěna do podkapitol dle jednotlivých funkčních období (od voleb do voleb). V každém volebním období pak autorka zvláště mapuje vývoj agendy přidělované československým poslankyním, témata projevů, které na půdě parlamentu ženy přednášejí, počty nově zvolených a znovuzvolených poslankyň, obsazování funkcí v předsednictvu, rozložení mužů a žen ve výborech, aktivitu žen v NS a FS, vývoj parlamentního diskurzu atd. Primární důraz je však kladen na zájem žen v reprezentačních sborech o tzv. „ženskou otázku“. Jinak řečeno – jak se poslankyně zasazovaly nebo nezasazovaly o řešení ženských problémů a genderové nerovnosti. Autorku také zajímá, do jaké míry rezonovala v různých volebních obdobích ženská otázka na parlamentní půdě. Práce pokouší také poukázat na některé výjimečně aktivní, kritické nebo jinak z šedého parlamentního diskurzu vybočující poslankyně.

Devátá kapitola věnuje pozornost Dni žen, jako platformě pro prezentování komunistickou stranou nastavených ženských předobrazů. Analýza průběhu státních a podnikových oslav tohoto svátku poskytuje náhled do procesu produkce v prostředí komunistickou stranou řízené ženské emancipace. Kapitola rovněž sleduje, jakým způsobem byly do organizace a podoby svátku zapojeny samy ženy, zejména s ohledem na roli československých poslankyň.

Desátá kapitola je svého druhu exkurzem a podrobnějším náhledem na výsostně ženské politické téma – potratovou politiku. Právo na potrat patří do kategorií témat, která se bezprostředně týkají specifík biologické podstaty ženy. Jedná se veskrze o to, do jaké míry

může stát, zaštiťující se společenskými zájmy, zasahovat do práva každé ženy rozhodovat o reprodukčním potenciálu svého těla. Práce se zaměřuje na to, jakým způsobem se na implementaci v dobovém srovnání relativně liberální potratové politiky podílely ženy v politice a jaký ohlas měly interrupční zákony v ženském tisku.

Kapitola jedenáctá shrnuje v širším kontextu vývoj feminismu jako sociopolitického hnutí a jeho odraz v československém prostředí. Kapitola se věnuje tomu, jak byl feminismus v socialistickém Československu prezentován, chápán, vnímán a jak se vyvíjel v rámci československé společnosti. Zároveň se autorka snaží najít některé výjimečné „průsaky“ feministických děl a myšlenek do Československa.

Poslední, dvanáctá kapitola byla zařazena jako doplnění k tématu působení žen ve vrcholné politice v Československu mezi lety 1948 a 1990. V průběhu padesátých let se totiž některé poslankyně z Národního shromáždění staly účastnicemi mašinerie politických procesů. Objevovaly se jak na pozici vyšetřovatelů, tak mezi odsouzenými. Autorka se věnuje ženám odsouzeným v procesu s Miladou Horákovou a rolím Marie Švermové, Jarmily Taussigové-Potůčkové a Anny Baramové.

Teoretické ukotvení práce vychází z několika základních konceptů. Centrálním teoretickým východiskem předkládaného textu je vedle genderové teorie Joan Scott a konceptu genderové performativity Judith Butler, také teorie reprezentace.

Joan Scott chápala gender především jako celospolečenskou analytickou kategorii. Její kritika dosavadních převažujících empirických „dějin žen“ volala po hlubší analýze konstrukce a významu genderových identit vymezených jako „muž“ a „žena“. Místo esencialistického pojetí těchto základních kategorií apelovala na potřebu zohlednit jejich kulturní a historickou podmíněnost. Vnímání maskulinity a feminity je determinováno kulturně a v čase se zásadním způsobem proměňuje. Právě tyto proměny dělají z genderu onu užitečnou kategorii analýzy jakéhokoli sociálně historického problému.³ Gender je dle Joan Scottové jednak primárním stavebním prvkem konstrukce sociálních vztahů a rovněž prvotní způsob označování mocenských vztahů. Nastíněné pojetí genderu z 80. let pracuje s dnes již revidovanou dualitou pohlaví a genderu.

Judith Butler oproti tomu ve své nejznámější genderové teorii zpochybňuje přirozenost kategorie pohlaví i běžně chápanou dichotomii pohlaví a genderu. Pohlavní diference dokládané „vědeckými fakty“ a „přírodní daností“ neakceptuje. Vědu chápe jako producenta

³ SCOTT, Joan W. *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*. In: *The American Historical Review* 1986, roč. 91, č. 5, s. 1058–1072.

heteronormativního diskursu⁴ a spolutvořitele domnělé biologické podstaty pohlaví. Základním pilířem její teorie je tvrzení, že pohlaví vždy bylo i genderem a je tzv. genderováno. Neexistuje tedy faktický rozdíl mezi genderem a pohlavím a obojí je kulturně podmíněno.⁵ Existence pohlaví není dle Judith Butler prediskurzivní a i samotná binarita pohlaví a rodu jsou produktem diskursivního utváření. Je tedy nezbytné, aby byly feminita a maskulinita „uměle“ definovány vzájemně nezaměnitelnými charakteristikami, rolemi a vlastnostmi. Výše nastíněná genderová dichotomie a genderová identita nejsou podmíněny volbou jedince. V případě přebírání genderových rolí uvažuje Butler především o svobodné vůli subjektu a jeho možnostech či šíři akčního radiu jeho chování. Podle Butler je aktérství paradoxně umožněno právě vnuceným „nabytím“ genderu v momentu narození do konkrétní společnosti. Aktérství je praktika opakování norem, která vzniká mezi strukturou a performancemi.⁶

Termín performance se stal po roce 2000 extrémně populárním snad ve všech společenských vědách. Dlouhá řada teoretických prací o performanci a performativitě se shoduje snad jen na tom, že performance se komplexní definicí vzpírá. Všeobecně se teoretické práce tážou zejména po tom, co přesně performance uskutečňuje a jakým způsobem a jakými strategiemi to uskutečňuje.⁷ Jak již bylo zmíněno, práce využívá zejména konceptuální rámec performativní teorie genderu. Podle Butler je genderová performance inscenací identifikačních kategorií žena/muž. Gender je pojímán jako hra navenek spíše než pravda o sobě. Ženskost znamená vypadat tak, jak má v mém kulturním prostoru vypadat žena, chovat se tak, jak se má chovat žena a plnit role, které má naplňovat žena. Genderová performance je tedy opakovaná série aktů, kterými osobnost v kultuře inscenuje ženskost nebo mužnost, aby vytvořil efekt maskulinity a feminity jako trvalé esence. Genderová performance je tedy hraní genderu, úhrn aktů a chování podle genderu.

⁴Termín diskurz je pro potřeby práce využíván jako teoretický koncept Michela Foucaulta. Autorka tedy diskurz pojímá jako uspořádaný soubor výroků a souhrnnou podobu vědění o konkrétním tématu typickou pro konkrétní epistémé. Diskurz je svého druhu sociální praxe spjatá s konkrétní podobou a užíváním jazyka a znakových systémů. Více např. FOUCAULT, Michel. *The archaeology of knowledge*. London, 1974.; FOUCAULT, Michel. *Diskurz; Autor; Genealogie: tři studie*, Praha, 1994.; FOUCAULT, Michel. *Rád diskurzu*. Bratislava, 2006.

⁵BUTLER, Judith. *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. New York & Londýn, 1997, s. 23.

⁶BUTLEROVÁ, Judith. *Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích „pohlaví“*. Praha, 2016, s. 30–31.

⁷Tamtéž.

Jelikož se v případě socialistického Československa do tvorby oněch genderových norem zásadně promítala autoritativní politická ideologie je vhodné teoreticky zohlednit také Althusserův koncept ideologie.⁸

Strategie totalitních a autoritativních režimů ve vztahu k ženám lze nejlépe uchopit skrze teoretický koncept biomoci. Biomoc je pojmenováním takových technologií vlády, kterých užívá moderní stát za účelem řízení života lidského těla a maximalizace jeho výkonnosti.⁹ Skrze zajištění lékařské péče, sociálního zabezpečení, různé formy regulace všech aspektů života legislativou a rozličné formy disciplinace a motivace utváří lidské bytosti odpovídající představám autorit o nejlepší podobě občana státu. Socialistické Československo si po vzoru Sovětského svazu kladlo za cíl vytvořit „nového socialistického člověka“¹⁰, který se svou produktivní prací v duchu socialistické morálky bude podílet na budování komunistického státu a společnosti. Takový člověk musel vykazovat specifické rysy chování a charakteru a jednání takového jedince muselo odpovídat ideologicky nastaveným vzorům. Disciplinace se tak promítala do všech vrstev lidského života již od narození. Socialistické Československo svým občanům také předkládalo vzory hodné následování. Těmito předobrazy ideálních Čechoslováků byli poslanci Národního a Federálního shromáždění.

Předkládaný text předpokládá, že uvažování v intencích třídně stratifikované společnosti de facto neumožňovalo chápání žen jako v jistých aspektech života homogenní svébytné skupiny vymykající se třídnímu zařazení. Jednotící princip nebo myšlené společné zájmy žen dělnických a buržoazních tak ustoupily do pozadí a byly fakticky vyřazeny z veřejné diskuse.

Autorka věří, že právě ono mlčení o „všeženské“ otázce (tj. zahrnující všechny ženy bez ohledu na třídní původ) vedlo k rozpornému stavu reprezentace žen a ženských zájmů na politickém hřišti. Dizertační práce pracuje s tezí, že faktická přítomnost žen v reprezentačních sborech a zejména v Národním a Federálním shromáždění nevedly k adekvátní artikulaci ženských problémů. Ony reprezentační sbory se tak staly především platformou pro již zmíněnou re-representaci příkladných socialistických žen.

Jak již bylo zmíněno výše, pro korektní uchopení komplexního problému politické reprezentace je třeba zohlednit teorii reprezentace. Pro účely práce jsou zejména důležité

⁸ Srovnej: ALTHUSSER, Louis. *Idéologie et Appareils Idéologiques d'État*. In: ALTHUSSER, Louis. *Positions, Édition Social*. Paris, 1976.

⁹ FOUCAULT, Michel. *The Will to Knowledge. The History of Sexuality*. London, 1990, s. 143.

¹⁰ Více k analýze pojmu: NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948–1956*. Brno, 2018.

koncepty definující přístupy a pojmový aparát pro analýzu politické reprezentace, specificky pak problematika politické reprezentace ženských zájmů a zastoupení žen v politice.

Ačkoli československý parlament mezi lety 1948 a 1989 nehrál zásadní politickou roli ani fakticky nedisponoval mocí efektivně se podílet na řízení státu, byla jeho existence pro KSČ nezbytná. Formální existence této instituce poskytovala navenek zdání zachování demokratických principů v Československu. parlament se stal platformou, na níž byly formálně reprezentovány všechny dobovým diskurzem rozeznávané sociální skupiny Čechoslováků (ženy, národnostní a socio-profesní skupiny atd). Poslanci tedy nebyli pro režim bezvýznamní. Byli nástrojem disciplinace a výchovy nových socialistických mužů a žen. Dokládá to pozornost, kterou věnovala strana jejich vyberu. Úloha žen poslankyň byla v tomto smyslu podstatně významnější. Poslankyně prezentována jako „skutečná“ či „pravá“ žena byla funkcionářka vybrána komunistickými autoritami právě pro tuto svou „ženskost“ a ne pro své politické schopnosti. Měla být obrazem vhodným následování a měla se svým chováním na půdě parlamentu i ve volebních obvodech podílet na tom, aby ženy v Československu byly z hlediska strategie ÚV KSČ co nejpřínosnější pro stát a komunistickou stranu.

Monografie

ALEXANDER, Jeffrey C. Performance and Power. Cambridge 2013.

AUSTIN, John Langshaw. Jak udělat něco slovy. Praha 2000.

BAKER, Catherine. Gender in Twentieth-Century Eastern Europe and the USSR. London 2007.

BEBEL August, Žena a socialismus. Praha 1962.

BUTLER, Judith – SCOTT, Joan W. (eds.), Feminists Theorize the Political, New York 1992.

BUTLER, Judith, Excitable Speech: A Politics of the Performative, New York & Londýn 1997.

BUTLER, Judith, Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity, New York & Londýn 2007.

CARLSON, Marvin. Performance: A Critical introduction. Londýn 2004.

FOUCAULT, Michele. Zrození biopolitiky. Praha 2010.

GJURIČOVÁ, Adéla – ZAHRADNÍČEK, Tomáš. Návrat parlamentu: Češi a Slováci ve Federálním shromáždění 1989–1992. Praha 2018.

GJURIČOVÁ, Adéla, ed. – ZAHRADNÍČEK, Tomáš, ed. Kořeny a tváře národního parlamentu: Česká národní rada 1968–2018: sborník z konference konané 17.–18. května 2018 v Poslanecké sněmovně parlamentu České republiky, Praha 2019.

HALL, Stuart (ed.). Representation: Cultural representations and signifying practices. Sage Publications. London 1997.

HANÁKOVÁ, Petra et al. Vyvlastněný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989. Vydání první. Praha 2015.

JAGGAR, Alison. Feminist politics and human nature. New Jersey, 1983.

JUSOVÁ, Iveta, ed. – ŠIKLOVÁ, Jiřina, ed. Czech feminisms: perspectives on gender in East Central Europe. Bloomington 2016.

KAPLAN, Karel. Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968: studie a dokumenty. Praha 1993.

KARPÍŠKOVÁ, Betty. Žena a socialism. Praha 1922.

KOPEČEK, Michal (ed.). Architekti dlouhé změny: Expertní kořeny postsocialismu v Československu. Praha 2019.

MALÍŘ Jiří – Pavel MAREK, Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. Brno 2005.

MATES, Pavel a kol. Žena a paragrafy: Právní postavení ženy v Československu. Praha 1988.

NEČASOVÁ, Denisa. Buduj vlast – posílíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945–1955, Brno 2011.

NEČASOVÁ, Denisa. Nový socialistický člověk: Československo 1948–1956, Brno 2018.

PENN, Shana – MASSINO, Jill, vyd. Gender politics and everyday life in state socialist East and Central Europe, New York 2009.

PITKIN, Hannah. The concept of representation, Berkeley 1972.

PULLMANN, Michal. Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu, Praha 2011.

SCOTT, Hilda. Does Socialism Liberate Women? Experiences from Eastern Europe, Boston 1973.

SCOTT, Joan W. Gender and the Politics of History, New York 1999.

ŠOLCOVÁ, Miroslava. Postavení ženy v socialistické společnosti, Praha 1984.

ŠOLCOVÁ, Miroslava. Rodina a její funkce v socialistické společnosti, Praha 1976.

VANĚK, Antonín. Příznaky krize manželské rodiny. Praha 1971, s. 291.

WAGNEROVÁ, Alena. Žena za socialismu: Československo 1945–1974 a reflexe vývoje před rokem 1989 a po něm, Praha 2021.

Odborné články

MARCUSE, Herbert. Marxism and Feminism, in: Women's Studies, 1974, roč. 2, č. 3, s. 279–288.

NEČASOVÁ, Denisa. "Bez žen nic nevybojujeme". Lenin a ženská otázka, in: HANUŠ, Jiří – VLČEK, Radomír (eds.), Lenin: kontinuita a/nebo diskontinuita ruských dějin? Brno 2013, s. 107–117.

NEČASOVÁ, Denisa. Organizace žen v letech 1948–1989 v historické perspektivě, in: HANÁKOVÁ, Petra et al. Vyvlastněný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989, Praha 2015, s. 169–206.

PROKOPEC, Jaroslav. Deset let práce státní populační komise, Demografie, 1968, roč. 10, č. 1, s. 13–15.

PROKOPEC, Jaroslav. Zkušenosti interrupčních komisí a současná prováděcí praxe zákona o umělém přerušování těhotenství, in: Demografie, 1964, roč. 6, č. 3, s. 242–247.

SCOTT, Joan W. Gender: A Useful Category of Historical Analysis, in: The American Historical Review 1986, roč. 91, č. 5, s. 1053–1075.

WATSON, Peggy. Eastern Europe's silent revolution: Gender, in: *Sociology*, 1993, roč. 27, č. 3, s. 471–87.